Nr. 14.

PRZEWODNIK
RÓLNICZO-PRZEMYSŁOWY.

Rok szósty. | Doświadczaj a co dobre dzierż. | Leszno, dnia 15. Stycznia 1843.

Statystyka powiatu poznańskiego.

(Dokończenie.)

Część historyczna.

Dać choć krótki rys historyczny miasta Poznania (*) jakkolwiek byłoby tu rzeczą ważną i konieczną, uwalniamy się jednak od tego, odsyłając czytelników do szacownego dzieła Pana Józefa Łukaszewicza, Obrazu historyczno-statystycznego miasta Poznania, w którym dzieje tego miasta z największą erudycyą i pracą są obrobione. Opuszczenie to robiemy dla kilku przyczyn: najpierw, że historya miasta Poznania z dziejami krajowemi zanadto jest spojona, aby jedno bez drugiego dało się wystawiać, a praca taka przechodziłaby zakres naszego pisma; powtóre, trzebaby tu powtórzyć, co zkąd inąd jest już znaném. Pomijamy więc czasy ubiegłe i tylko nad obecném położeniem Poznania zastanowimy się.

Obecny stan miasta Poznania nosi na sobie piętno wyższéj cywilizacyi. Nauki, handel i przemysł, a za niemi idące bogactwa, uczyniły Poznań nie tylko znacznem miastem prowincyonalném, ale postawiły go w równi z znaczniejszemi miastami Europy. Dawna rezydencya książąt i królów polskich, dziś liczy Poznań 34,218 mieszkańców (wyłączając załogę), a to w następującym stósunku:

Katolików	16,764,
Ewangelików . . .	10,435,
Żydów	7,003,

(*) Mieliśmy obiecaną świeżą datę liczb, tyczącą się ilości ludności, dochodów i t. p. miasta Poznania, przez wysoką osobę magistratu, lecz te nam nie nadeszły.

Greków....... 16.
1,402 prywatnych domów, których liczba co dzień się pomnaża, a każda wznosząca się budowla odznacza się piękną architekturą. Mając na dniu 4. Stycznia 1832. roku nadaną sobie przejrzaną ordynacyą miejską z dnia 17. Marca roku 1831., rządzi się Poznań samym sobą, oddzielnie od zarządu powiatowego. Magistrat składa się z Radzców miejskich, częścią płatnych; Nadburmistrza, Burmistrza, z zgromadzenia Deputowanych miejskich, liczy 24 członków. Ma także Poznań swe obligacye miejskie, po 4% zabezpieczone na dochodach miasta. Wsie: Zegrze, Jerzyce, Winiary, Wierzbica (Wilda), Dembicz, Solacz, nadane zostały miastu roku 1253., a wsie Gurczyn 1299. i Luboń 1452. roku nabył magistrat. Dochód miasta wynosił w roku 1839. wraz z akcyzą 75,534 tal. 16 sgr., z ostatniéj zaś opłaca skarbowi 30,397 tal. Kupców z prawami kupieckiemi znajduje się w Poznaniu 269, bez tychże praw 824. Pierwsi opłacają patentowego 4,828 tal., ostatni 4,940 tal. Żydowska ludność Poznania osobną stanowi korporacyą, która ma swój zarząd, szkołę, kassyno, szpitale, ubogich, na których rocznie wydaje 11—12,000 tal. Rozkazem gabinetowym 1. Lipcą 1833. roku korporacya ta oddana została pod nadzór policyi. Do roku 1840. było naturalizowanych Żydów 928, a pozwolenie przebywania otrzymało 255. Podatku rekrutowego opłacają Żydzi 2,175 tal. — Summa deponowanego kapitału w kassie oszczędności wynosiła w roku 1842. 34,460 tal. 16 sgr. 5 fen. Zajęcie się magistatu poznańskiego dobrem publiczném, widzimy w ciągłém jego staraniu się o dobro miasta, zachowanie w niém porządku, jako téż w uldze, którą szanowne to zgromadzenie niesie cierpiącéj i potrzebującéj ludzkości. W mieście samém wszędzie dobre bruki, oświecenie staranne, upiększanie placów, poprowadzenie z wielkim kosztem nowych ulic, wszystko to jest dziełem magistratu. Do znakomitych prac w ostatnim rodzaju należy ulica poprowadzona z rynku ku alejom, do której upiększenia głównie się przyłożyło całe prawie W. ks. poznańskie, przez wystawienie domu na akcye, pod nazwiskiem „Bazaru“. Znany każdemu ten zakład, nie potrzebuje tutaj żadnego opisu; powiemy tylko, jaka myśl, ile nam się zdaje, przewodniczyła przedsięwzięciu podobnego rodzaju. Po gwałtowném wstrząśnieniu na początku przeszłego 10-lecia, ogarnęła W. ks. poznańskie spokojność, która zamiast pokrzepienia i wzmocnienia sił jego żywotnych, wyrodziła się w końcu w spokojność niszczącą, w apatyą. Stan taki w przykrém położeniu prawie nie uchronny, jest jednak bytem szkodliwym, ale zarazem wygodnym. Z téj więc przyczyny nikt prawie nie spostrzegł skutków owéj apatyi i tylko mała cząstka wybranych, poznawszy całą okropność ówczesnego położenia, chcąc temu tamę położyć, zebrała się i zawiązała się w towarzystwo Kassyna gostyńskiego. Duch, zamiary, i sposób działania tego Towarzystwa, ocknęły wszystkich z apatycznego letargu i każdy pospieszał zająć w jego gronie miejsce. Za przykładem Gostynia poszły i inne okolice i w krótkim czasie każda z nich miała swe Kassyno. Lecz nie dosyć było obudzić znów życie w prowincyi, trzeba je było w samém ognisku W. ks. poznańskiego wzniecić, w Poznaniu. Tu inne były potrzeby, innych więc trzeba było środków się chwycić. Nie dosyć było wyznaczyć miejsce do zbierania się i poznawania osób i zdań, tu

trzeba było wywołać czynność i dać jéj pole i środki działania. Pełno młodzieży nie mającéj zatrudnienia, bez sposobu dostąpienia żadnego urzędu, a bez zasobów nie mogącéj się oddać handlowi, trzeba było rękę bratnią podać, udzielić im środków do nabycia majątków. Gdy zaś dążność i stósunki naszych czasów oparte są na przemyśle i handlu, a Polacy najmniéj pochopni do ostatniego, trzeba więc było obudzić tę żyłę, tę sprężynę świat dzisiejszy poruszającą, nadającą miastom znaczenie i możność. Wprawdzie handel miasta Poznania znaczny pozostawał w ręku cudzoziemców i kosmopolitów Żydów, a krajowcy, dla braku zasobów i nauki, z małym tylko wyjątkiem przypatrowali się wzrostowi miasta i wzrastającemu bogactwu obcych. Główném więc zadaniem było tu obudzić w krajowcach chęć do przemysłu i handlu, wykształcać ich w kupiectwie i wspierać w początkach zawodu. Do uskutecznienia tego, trzeba było połączenia wszystkich sił, z któregoby nowe życie czerpało swe soki pożywne, przez czas nauki, a z powrotem zbogacone potrzebnemi wiadomościami, znalazło przytułek i otwarte pole działania. Z téj myśli powstał „Bazar“, i jeżeli pozory nie mylą, odpowiada swemu przeznaczeniu. Młodzież bowiem krajowa, oddająca się handlowi, odbiera z tego ogniska wsparcie przez czas kształcenia się, a z powrotem znajdzie otwarte miejsce dla swéj czynności, a nawet gotową rękę do wsparcia na otwarcie sklepu. Baczność na przyszłość, oszczędność, powinny kierować krokami młodéj generacyi kupieckiéj w Bazarze; niech ciągle pamięta, że dla niéj Bazar zbudowany, że jéj przeznaczeniem jest, uczciwym sposobem, przez przemysł i handel, dójść do znaczenia i majątku. Największe teraźniejsze majątki wzrosły nieraz w nie tak sprzyjających okolicznościach; jedném słowem, niech pamięta, że w jéj ręku leży wielka myśl założenia Bazaru.

W roku 1839. wydało miasto Poznań na utrzymanie ubogich 11,357 tal.; do tego dorachować potrzeba roczne wydatki z 933 tal., na utrzymanie domu sierot chłopców 2,359 tal., na lazaret miejski, i zapomóżki dawane rocznie trzem innym szpitalom miejskim. Kiedy z jednéj strony magistrat tyle dla dobra miasta, mieszkańcy tegoż nie mniéj przyczyniają się do uchylenia niedostatku, czego najlepszym dowodem jest Jakóba dom sierót dla dziewcząt, towarzystwa wspierające ubogie dzieci, dające stósowne zatrudnienia słabowitym, trudniące się wypuszczonymi więźniami i towarzystwo Dam dla wsparcia ubogich położnic. Nakoniec Towarzystwo naukowéj pomocy, którego uchwała stanowi najpiękniejszą kartę protokółów Kassyna gostyńskiego (*), tu ma Dyrekcyą; a udział, jaki wzbudziło, w kraju rokuje wszelką pomyślność w swéj prawdziwie filantropicznéj instytucyi, która na oświaciebuduje szczęście przyszłych pokoleń.

Swarzędz.

Swarzędz był dawniéj wsią, do bogatéj familii Górków należącą. Po wygaśnieniu téjże na końcu XVI. wieku dostał się Swarzędz w ręce Zygmunta

(*) Ponieważ T. n. p. należy już do historyi naszego kraju, nie od rzeczy będzie podać do druku wyjątek z protokółu walnego zebrania z dnia 7. Września 1840 r.: „Wniesiony projekt przez członka P. Marcinkowskiego o zrobienie stowarzyszenia na kształcenie młodzieży W. ks. poznańskiego, przyjęło walne zebranie za swój własny pomysł, i do rozwinięcia téj instytucyi użyje środków w jéj mocy będących.“ Na zebraniu tém podpisali się członkowie na 2,200 tal. rocznéj składki.

Grzymały Grudzieńskiego, wojewody inowrocławskiego, Kalwina. Korzystając tenże ze sporów religijnych i kłótni Żydów z magistratem poznańskim, który przy zwiększającéj się ludności żydowskiéj nie chciał pozwolić, ażeby więcéj domów budowali w Poznaniu, wyniósł Grudzieński Swarzędz na miasteczko, i od swego herbu Grzymałowem go nazwał, uzyskawszy na nie przywiléj i prawo magdeburskie od Zygmunta III. Tu zbudował Grudzieński Żydom 36 domów i synagogę i pozwolił osieść w niém wszystkim rzemieślnikom bez najmniejszéj opłaty. Wkrótce téż powiększyła się ludność Swarzędza, szczególniéj Żydami i Dyssydentami augsburgskiego wyznania, którym w Poznaniu kościół r. 1616. zburzono i tu nowy wystawili, który do najstarszych protestanckich kościołów w Wielko-Polsce należy. Poznań uczuł wkrótce niedogodność tak bliskiego sąsiedztwa i w r. 1627. zapozwał Grudzieńskiego o nieprawne założenie miasta, i o wynagrodzenie 50,000 tal. Pomimo jednak gorliwego popierania sprawy, nie przeszedł magistrat miasta Poznania z swemi żądaniami, a przywiléj założenia Swarzędza przez wyrok sądowy został bardziéj uprawnionym. Przechodził potém Swarzędz w rozmaite ręce, aż na końcu zeszłego wieku dostał się bankierowi Klug, który tamże fabryki sukna zakładał; strata majątku nie dała mu zakończyć tak pięknie rozpoczętego dzieła. Przez konkurs 1796. roku dostał się Swarzędz Szambelanowi Bojanowskiemu, i tą samą drogą przeszedł na rzecz kassy wdów, od któréj go Rząd odkupił i wcielił do dóbr narodowych. Grunta zaś podzielił Rząd na małe posady, które rozprzedał, sprowadziwszy w tym celu znaczną liczbę kolonistów z Marchii. Częstym pożarom ulegał Swarzędz; w r. 1656. przez Szwedów spalony i zrabowany został; w r. 1704., podczas oblężenia Poznania przez Patkula podobny los go spotkał. — Dziś liczy Swarzędz 364 domów, 3,197 ludności; 19 fabrykantów sukna trudni się handlem wełny, który od czasu zamknięcia granicy rossyjskiéj znacznie podupadł; należy do III. klassy podatku procederowego.

Stęszewo.

Stęszewo, nad małą rzeczką, jezioro kromplewskie z witowelskiém łączące, na bitym gościńcu wrocławskim położone, należy do najdawniejszych miast polskich. W r. 1370. należało do Przedpełka (*) Kasztelana międzyrzeckiego, sławnego w wojnie Grzymalczyków i Nałęczów, który tu miał zamek. — Po śmierci Przedpełki przeszło Stęszewo do Mikołaja z Bnina herbu Łódź, brata Andrzeja z Bnina, Biskupa i Podczaszego poznańskiego, który drewniany zamek, (którego ślady jeszcze dziś są,) wymurował i nowy kościół wystawił. Na końcu XVII. wieku dostało się Stęszewo Broniczom, a prawem sukcessyi spadło na księcia Antoniego Jabłonowskiego, Kasztelana krakowskiego, który pozakładał fabryki sukna i garbarnie; w r. 1799. kupił to miasto z przyległościami książe Oranii, późniejszy król hollenderski, dzisiaj hrabia Nassau; dysmembrował część gruntów i niemieckimi kolonistami osadził. Areal dominii wynosi dzisiaj 4,800 mórg gruntu i łąk i 1,600 morgów borów, po większéj części zagajeń. Od dawna rządziło się Stęszewo prawami magdeburskiemi, było jedném z miast, w którém Żydom osiadać nie było wolno. 1704. r. zaszła tu bitwa między Szwedami pod Majerfeldem

(*) Zobacz Naruszewicza wydanie Bobrowicza Tom. X. strona 26. i 166.

a Polakami i Sassami pod Schulenburgiem, który pobity został. Dziś liczy Stęszewo ludności 1,120 i 132 domy i stacyą pocztową.

Do niektórych wsi wiążą się także wspomnienia historyczne.

Owińska.

Był tu dawniéj klasztór Cystersek, założony od księcia wielko-polskiego Przemysława I. roku 1252. za prośbą Gertrudy, córki Henryka, księcia szląskiego, Przełożonéj klasztoru w Trzebnicy. Zygmunt I. i Zygmunt III. odwiedzali ten klasztór, a podczas 30-letniéj wojny Cysterski z Trzebnicy tu znalazły schronienie. Klasztór leży nad Wartą w ładném położeniu, dziś zamieniony na dom dla obłąkanych. Niedaleko od klasztoru odkopano groby, które odległéj sięgają starożytności; również znaleziono naczynia metalowe, bronie, i nawet dobrze zachowane dwie złote monety rzymskie. Roku 1797. darowane Owińska zostały Panu Treskow, słynnemu z wzorowego gospodarstwa.

Modrze.

Słynne zamieszkaniem kilku rodów książęcych wielko-polskich.

Konarzewo.

Należące do znakomitéj familii Radomickich, którzy w XVII. wieku wybudowali pałac, kościół i założyli ogród w włoskim guście. — Dziś słynie Konarzewo z pięknego ogrodu i szkółek owocowych i exotycznych.

Tomice.

Miejsce urodzenia i dawniéj dziedzictwo Piotra Tomickiego, Kanclerza W. koronnego i Biskupa krakowskiego.

Pamiątkowo.

Wieś ta wspomniana jest w historyi reformacyi z powodu Ostrorożanki, zaciętéj sektarki.

Kilka słów o wpływie ogółu na przemysł rólniczy.

(Dokończenie.)

Co do 2go.

Jednym z najważniejszych téż dobrego rólnictwa warunków, jest zasób kapitałów, do zaspokojenia potrzeb gospodarczych i nakładów melioracyjnych potrzebnych; też kapitały albo są uzbierane przez samego gospodarza, albo téż wzięte na ten cel zkąd inąd.

Chcąc zastanowić się nad tém, jaki wpływ ogół na zasoby rólnicze mieć może, wypada wziąść pod rozwagę najprzód:

„co dla utworzenia się kapitałów w rękach rólników czynić się powinno?“ i powtóre:

„jak dalece zaciąganie cyrkulujących kapitałów na własność gruntową ułatwić można?“

lecz ponieważ tworzenie się kapitałów własnych, na mniéj większéj intracie jest wsparte, i wszystko, co téj intracie sprzyja, uzbieranie kapitałów ułatwia, z tego powodu zgłębienie wpływu ogółu na własne kapitały, do IIIgo punktu odkładam; tu zaś w krótce się zastanowię, jak dalece sama obszerność uprawianéj ziemi i systemata gospodarstwa rólniczego tworzeniu się kapitałów sprzyjają? i co się dla ułatwienia rólnikowi sposobności korzystania z obcych kapitałów czynić może?

Im gospodarstwo jest obszerniejsze, im większą przestrzeń ziemi zajmuje, tém więcéj potrzebuje nakładów, tém więcéj rąk do należytéj uprawy, tém więcéj baczności i dozoru, aby je w każdéj gałęzi do najwyższego stopnia in-

traty doprowadzić; jedném słowem, tém jest trudniejsze. Jeśli znów gospodarstwo na zbyt szczupłym ogranicza się gruncie, natenczas tylko bardzo być może jednostronne, proste, li ograniczone na wyżywienie uprawą roli się trudniącego; wypływa zatém z tego wniosek, iż tam gospodarstwo najprędzéj zakwitnie, gdzie średni zachodzić będzie stósunek, gdzie zbyt obszerne pola i łany stawiać nie będą trudności w uprawie tychże, ani téż zbyt rozdrobnione role, ledwo bezpośrednio je uprawiających ludzi tylko wyżywią; dla tego zapobiegając pierwszemu, grunta ani w jednéj się nie powinny kupić ręce, ni téż na zbyt drobne dzielić się cząstki; z téj również przyczyny wszelkie majoraty i fidei-komisa tylko stoją na zawadzie rozpowszechnieniu dobrego bytu, gdzie zbogaceniem jednego, innych w niedostatek się wtrąca; błogo i nierównie lepiéj narodowi, gdzie jest dostatek u wszystkich, jak gdzie zbytnia zamożność nie wielu bogaczy stoi naprzeciw niesłychanéj nędzy większéj części narodu.

Ktokolwiek był w Saksonii, w wielu okolicach Niemiec, i w niektórych Francyi, poznał błogosławione skutki średniéj rozległości gospodarstw; gdzie staranna uprawa roli, pilne chodowanie bydła, sowicie gospodarzowi trudy jego wynadgradza; jakże różne są te okolice od wielu części Włoch i naszéj Polski, gdzie właściciel tyle tylko ma roli, że siebie ledwie wyżywić potrafi, lub téż jak w Polsce, w Czechach i t. p. okiem nieprzejrzane pola i odłogi do jednego należą folwarku.

Co do systemów gospodarczych, to ten system zaiste wszędzie i zawsze będzie najkorzystniejszy, gdzie z jak najmniejszym nakładem jak najwyższéj sięgniemy intraty; wielu atoli gospodarzy wychodząc z mylnego zdania, iż to gospodarstwo najlepsze, które najmniéj potrzebuje nakładu, nie baczą na to, iż szczególniéj w gospodarstwie dobrze i szczęśliwie włożony kapitał taki wyda procent, jaki sobie tylko życzyć można; oni zatém prawda z nader małym kosztem gospodarują, ale stósunkowo do drugich jeszcze mniéj daleko mają dochodu, niżli ci, co wkładając znaczne summy, tém są pewniejsi stósownego i sowitego zbioru.

Przy tém wszystkiém to jednak zawsze główném musi być prawidłem, aby się nad każdym nakładem dobrze zastanowić, a przekonawszy się o zbawiennych skutkach onegoż, dopiero stósownie do tego działać.

Wracając do wyżéj wymienionych kapitałów, do udoskonalenia gospodarstwa rólniczego potrzebnych, dodajemy, iż o taki instytut kredytowy starać się naród powinien, któryby właścicielom gruntu do polepszenia gospodarstw potrzebne summy pod łagodnymi dostarczał warunkami, i to:

A. Dawać pomoc każdemu producentowi, bez żadnego względu na stan jego; czyli, wszystkich bez różnicy właścicieli gruntów do uczestnictwa przypuszczać.

B. Nie pożyczać w innym celu, jak tylko na rzeczywiste polepszenia gruntu, a

C. Ułatwić ile możności wypłatę długu.

Co do 3go.

Rólnictwo pod względem dobra powszechnego i prawdziwego przeznaczenia swego uważane, wtenczas w doskonałym kwitnącym znajduje się stanie, gdy ziemia pracą i kapitałami własnymi użyzniona, tyle corocznie płodów surowych dostarczać będzie, ile tylko może, nie niszcząc, ani wycieńczając ziemi na przyszłość; zakwitnie daléj ról-

nictwo, jeśli producent produkta swoje sprzedawać będzie mógł, gdzie mu się tylko będzie podobało; dla tego staranie łatwego transportu ważną jest rzeczą.

Systemat zakazu wyprowadzenia zboża i produktów innych za granice, lub jakiekolwiek ograniczenie, na niedorzecznym egoizmie wsparty, jest tylko dla kraju szkodliwym, zrywa on konieczny związek między narodami i pozbywa uczestnictwa w darach przyrodzenia, zmniejsza i ostudza siły produkcyjne, stawia tamę bogactwu krajowemu; rólnik albowiem tylko tyle uprawiać będzie, ile potrzeba dla wewnętrznéj konsumpcyi kraju; wszelkie jego zabiegi przemysłowe, sama chęć udoskonalenia uprawy gruntu swego, zatrzymywane będą widokiem ograniczonego na swój produkt odbytu, i obawą, ażeby zbytnie produkta, wszelkiéj pozbawione wartości, na niechybne go nie wystawiały straty.

Rozdawanie nagród za dobre gospodarowanie, o tyle zawsze będzie korzystne i pomocne do podniesienia gospodarstwa, szczególniéj u kmieci naszych, o ile za starania, gospodarstwu rzeczywiste i praktyczne przynoszące korzyści, będą rozdawane.

Wszystkie te jednakże bezpośrednie sposoby przyspieszenia udoskonaleń rólniczych mało znaczą, jeśli pośrednie, a nierównie więcéj skutkujące środki do dźwignienia rólnictwa, jako: wolność osobista, bezpieczeństwo własności, umiarkowane ciężary publiczne, przyznanie należnego poważania rólnikom, dążności ich do polepszenia bytu własnego i do udoskonalenia przemysłu rólniczego, wspierać nie będą.

Władysławowo.

J. Szumann.

Mierzwa trzody chlewnéj.

Mierzwa trzody chlewnéj, podług zdania jednych, wyrównywa co do dobroci bydlęcéj; podług innych, ma być najgorsza ze wszystkich nawozów. Tak pierwsi, jak i drudzy, bynajmniéj się niemylą, gdyż ta rozmaitość pochodzi od pokarmów, jakiemi te zwierzęta są żywione. Jeżeli dostają ziemniaki, ospę, groch, tatarkę, produkują nawóz mocny, równie dobry jak bydlęcy; jeżeli zaś tylko chwasty, plewy i wysiewki ze zboża, jest słaby, zimny, a zatem mało roślinom dostarcza żywności i do tego jeszcze zaplenia grunta wszystkiemi chwastami, jakie się tylko znajdowały w wysiewkach. Ostatni nawóz, jako mało przynoszący w rólnictwie, poprawić należy przez pomięszanie go z owczym i końskim i poddanie fermentacyi. Sposób jednak najlepszy przerobienia téj mierzwy na użyteczną będzie, kiedy się układa w kupy, przesypuje odchodami ptastwa domowego, popiołami, śmieciami i polewa zmywkami kuchennemi, i pare razy w czasie lata przerabia. Z téj mięszaniny zrobi się nawóz nie ocenionéj wartości na łąki, zapobieży się powszechnemu niechlujstwu przy gospodach czeladzi, do których przez zakonserwowaną kloakę dojść nie można, a co najważniejsza jeszcze, ochrania się fundamenta domu od zgnicia, na które wszystkie nieczystości we drzwiach wylewają. Kto kultywuje chmiel, niech używa nawozu trzody chlewnéj, bo ten tylko mu sprzyja.

Statystyka departamentu poznańskiego.

NAZWISKA POWIATÓW.	Powierzchnia. Mil kwadratowych.	Liczba mieszkańców: podług płci: mężczyzn.	kobiet.	Ogółem.	podług wyznań: Ewangelików.	Katolików.	Menonitów.	Greków.	Żydów mających prawa obywatelstwa.	Żydów nie mających prawa obywatelstwa.	Z tych mieszkają: po miastach.	po wsiach.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1 Odalanowski.	16,7368	23,413	23,155	46,568	8,133	36,402	—	—	10	2,023	10,123	36,445
2 Międzychodzki. . .	25,4596	18,240	18,363	36,603	17,925	15,896	—	4	108	2,670	11,482	25,121
3 Babimostki.	19,0915	21,320	21,387	42,707	19,576	21,204	—	—	44	1,883	10,724	31,983
4 Bukowski.	17,4794	21,352	21,026	42,378	12,668	27,018	—	—	32	2,660	9,922	32,456
5 Wschowski.	18,0066	24,668	27,245	51,913	21,319	26,081	—	—	89	4,424	20,065	31,848
6 Kościański.	22,6226	21,409	20,746	42,155	6,012	35,326	—	—	5	812	7,611	34,544
7 Krobski, ...	18,9004	30,474	30,154	60,628	19,466	38,299	—	4	15	2,844	21,453	39,175
8 Krotoszyński. . . .	18,8299	26,066	27,327	53,393	13,188	35,966	—	1	20	4,218	19,027	34,366
9 Międzyrzecki. . . .	22,2994	18,241	17,494	35,735	19,590	13,978	—	—	36	2,131	11,157	24,578
10 Obornicki.	20,5539	18,942	19,213	38,155	12,628	22,659	—	—	5	2,863	8,328	29,827
11 Pleszewski.	19,5957	24,884	25,305	50,189	5,541	42,628	—	4	2	2,014	7,859	42,330
12 Poznański.	20,2505	35,965	37,615	73,580	15,341	49,568	—	15	64	8,592	36,468	37,112
13 Szamotulski.	20,0901	18,586	18,987	37,573	8,738	25,556	—	—	33	3,246	9,465	28,108
14 Ostrzeszowski. . . .	16,7368	25,199	26,457	51,656	7,499	39,377	—	1	54	4,725	11,769	39,887
15 Szremski.	19,1185	22,054	21,978	44,032	7,794	33,479	—	—	11	2,748	10,937	33,095
16 Szredzki.	18,8236	20,337	20,198	40,535	6,201	33,097	—	—	1	1,236	6,172	34,363
17 Wrzesiński.	12,9842	15,951	15,844	31,795	2,473	26,925	—	—	6	2,391	6,184	25,611
Ogółem . . .	3275795	387,101	392,494	779,595	204,092	523,459	—	29	535	51,480	218,746	560,849
									52,015.			

NAZWISKA POWIATÓW.	Liczba: Miast: Królewskich.	Prywatnych.	Ogółem.	Wsi: Rządowych.	Szlacheckich i księżych.	Ogółem.	Kommis. dystr.	Urzędów pobor.	Rządo. dzierżaw.	Nadleśnictw.	Obszerność borów królewskich Morg.	Kościołów: Ewangelick.	Katolickich.	Synagogów.	Duchownych ewang.: Superintend.	Pastorów.	Inn. wyznań.	katolic.: Dziekanów.	Proboszczów.	Wik. i Kapel.	Szkół: Ewangelickich.	Katolickich.	Wspólnych.	Żydowskich.	Ogółem.	Wyż. szkół: Gimnazyów.	Semin. naucz.	Semin. duch.
1.	14	15	16	17.	18.	19.	20	21	22	23	24.	25.	26.	27	28	29	30	31	32.	33	34.	35.	36.	37.	38.	39	40	41
1 Odalanowski	1	3	4	16	234	250	5	1	1	1	16,745	3	21	3	1	1	1	3	8	5	8	34	15	1	58	—	—	—
2 Międzychodzki	5	—	5	57	184	241	4	2	1	3	87,982	16	23	3	1	6	—	1	14	3	19	19	11	3	52	—	—	—
3 Babimostki	2	5	7	40	149	189	4	2	2	1	16,308	7	19	4	2	6	1	—	14	2	32	33	14	4	83	—	—	—
4 Bukowski	1	4	5	4	149	153	4	—	—	—	—	4	17	3	—	3	—	1	11	5	24	27	7	3	61	—	—	—
5 Wschowski	2	5	7	2	171	173	4	—	—	—	—	14	35	12	2	16	—	2	23	4	22	36	20	3	81	1	1	—
6 Kościański	3	2	5	22	209	231	5	1	1	—	—	3	40	3	—	1	—	2	21	6	5	55	4	2	66	—	—	—
7 Krobski	2	8	10	14	238	252	5	1	1	—	—	8	35	8	1	9	—	1	23	10	15	24	17	3	59	—	1	—
8 Krotoszyński	1	6	7	—	226	226	4	—	—	1	19,402	5	27	7	1	4	1	2	15	7	15	31	18	4	68	—	—	—
9 Międzyrzecki	2	3	5	19	148	167	4	1	1	1	16,561	16	19	5	1	10	—	—	10	3	34	23	11	3	71	—	1	—
10 Obornicki	2	2	4	112	132	244	3	5	3	2	53,246	5	21	5	1	3	—	2	10	1	27	12	25	1	65	—	—	—
11 Pleszewski	—	4	4	1	301	302	5	—	—	—	—	2	43	4	—	2	—	1	26	1	6	33	14	1	54	—	—	—
12 Poznański	2	1	3	69	221	290	5	4	2	—	—	4	39	4	2	5	—	1	38	23	10	45	20	4	79	2	2	1
13 Szamotulski	—	6	6	9	213	222	4	1	1	—	—	5	16	7	—	5	—	1	12	3	13	11	9	3	36	—	—	—
14 Ostrzeszowski	1	5	6	7	301	308	5	—	—	—	—	2	36	3	—	2	—	1	16	1	4	57	25	1	87	—	—	—
15 Szremski	3	4	7	22	241	263	4	2	1	1	17,854	2	29	7	—	2	—	2	16	6	10	24	24	2	60	—	—	—
16 Szredzki	3	1	4	70	242	312	5	2	2	1	19,511	5	29	3	—	2	—	2	19	2	13	26	15	1	55	—	—	—
17 Wrzesiński	—	3	3	13	177	190	4	1	—	—	—	2	34	3	—	1	—	2	15	3	6	24	5	3	38	—	—	—
Ogółem	30	62	92	477	3,536	4,013	74	23	16	11	247,609	103	483	84	12	78	3	24	291	85	263	514	254	42	1073	3	5	1

Liczba dzieci szkolnych: chłopców.	dziewcząt.	Ogółem.	Nauczycieli Nauczycielek.	Odstawiono do wojska w roku 1837.: Do gwardyi.	Do I. korp. piech.	Do II. korp.: piechoty.	kawaleryi.	artylleryi.	pionierów.	Do V. korp.: piechoty.	kawaleryi.	artylleryi.	pionierów.	Do VI. kor. piech.	Ogółem.	Ochotników.	Dochody królewskiéj Podatki. A. Stałe, przez kassy Gruntowy. Tal.	sgr.	fe.	Klassyczny. Tal.	sgr.	fe.
42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49	50	51	52.	53.	54.	55	56.	57.	58.	59.			60.		
4,039	3,993	8,032	62	10	—	—	—	—	—	76	13	11	1	—	111	—	16,081	10	1	17,745	6	—
2,321	2,507	4,828	68	18	—	43	7	8	1	—	—	—	—	—	77	1	14,574	29	9	16,428	20	5
3,652	3,329	6,981	87	16	53	—	11	6	1	—	—	—	—	—	87	2	18,564	18	4	20,558	2	5
3,253	3,149	6,402	95	14	53	—	8	8	2	—	—	—	—	—	85	—	20,636	1	–	18,597	8	5
4,127	3,837	7,964	152	13	—	—	—	—	—	88	15	12	1	—	129	8	30,065	14	11	18,843	24	—
3,002	2,940	5,942	98	11	—	—	—	—	—	80	13	11	1	—	116	3	25,198	3	11	22,373	–	—
4,207	3,830	8,037	94	14	—	—	—	—	—	108	15	13	2	—	152	4	33,351	17	3	26,269	26	6
3,845	3,560	7,405	105	22	—	—	—	—	—	90	12	12	2	—	138	8	22,215	20	—	21,281	9	10
2,964	2,597	5,561	113	13	43	—	8	7	1	—	—	—	–	—	72	4	18,048	19	—	17,124	20	5
2,586	2,482	5,068	82	6	—	59	8	7	2	—	—	—	—	—	82	1	15,434	5	3	17,888	23	10
3,037	2,880	5,917	60	15	—	—	—	—	—	83	11	11	—	—	120	2	18,796	14	2	22,998	24	1
4,229	3,023	7,252	147	13	—	—	—	—	—	—	24	17	4	113	171	40	34,535	29	6	20,461	17	1
1,884	1,811	3,695	56	11	—	53	8	7	1	—	—	—	—	—	80	4	18,030	27	9	16,434	27	6
3,541	4,708	8,249	83	16	—	—	—	—	—	88	9	11	1	—	125	3	19,026	9	—	18,900	14	4
2,989	2,478	5,467	75	11	—	—	—	—	—	73	13	11	1	—	109	10	20,209	15	—	22,045	10	8
2,700	2,677	5,377	60	15	—	—	—	—	—	-	10	11	2	68	106	10	17,806	—	3	19,928	22	9
2,092	1,871	3,963	61	16	—	—	—	—	—	36	13	11	1	—	77	10	11,130	—	6	15,552	3	7
54,468	51,672	106140	1,498	234	149	155	50	43	8	722	148	131	16	181	1,837	110	353,705	25	8	333,432	21	10

głównéj kassy departamentowéj w Poznaniu, stósownie do etatu na r. 1837.:

powiatowe. Procederowy. Tal.	sgr.	fe.	B. Niestałe.	Tal.	sgr.	fe.	Dochody z dóbr rządowych. Tal.	sgr.	fe.	Dochody z borów rządowych. Tal.	sgr.	fe.	Wprost do głównéj kassy departamentowéj.	Tal.	sgr.	fe.	Ogółem. Tal.	sgr.	fe.	Po odtrąceniu wydatków wpłynęło do kassy głównéj jeneralnéj. Tal.	sgr.	fe.
61.			62. Przez				63.			64.			65.				66.			67.		
4,139	19	5	kassy				6,215	16	7	932	11	8	Rekrutowe				45,114	3	9			
6,011	3	7	pobo-				18,281	19	10	14,449	21	–					69,846	4	7			
5,497	22	10	rów				14,310	23	3	2,413	16	5					61,344	23	3			
5,744	11	11	celnych				--	-	-	--	-	-					44,977	21	4			
11,669	20	10	w Po-				--	-	-	--	-	-	Tal. sgr.f.				60,578	29	9			
3,787	6	—	znaniu,				10,769	10	4	--	-	-	999!,19,1,	10,917	21	9	62,127	20	3			
10,440	2	6	Mię-				6,860	7	6	--	-	-	Z erb.				76,921	23	9			
6,700	21	7	dzyrze-				--	-	-	--	-	-	pach- tów i				50,197	21	5			
4,631	6	—	czu,				15,157	24	11	3,324	22	8	czaso.				58,287	3	–			
3,346	26	5	Lesznie				22,550	15	9	9,744	27	–	dzierżaw.	36,756	3	9	68,965	8	3			
4,106	2	5	Pod-				--	-	-	--	-	-	Nadzw.				45,901	10	8			
19,225	10	2	zamczu				18,679	15	4	--	-	-	wpływy..	7,214	17	5	92,902	12	1			
3,872	20	10	Pogo-				8,758	3	11	--	-	-					47,106	20	–			
5,561	17	6	rzelic.,				--	-	-	--	-	-					43,488	10	10			
4,479	1	3	Skalm.				6,377	18	9	5,401	6	3					58,512	21	11			
3,204	26	5	i Strzał				12,463	8	6	5,458	16	5					58,861	14	4			
2,592	9	7	kowie:				6,897	12	3								36,171	25	11			
				1253904	18	9								54,888	12	11	1,308793	1	8			
105,010	19	3		1253904	18	9	147,431	26	11	41,725	1	5	--	54,888	12	11	2,290099	6	9	1,818359	9	11

Statystyka departamentu bydgoskiego.

	NAZWISKA POWIATÓW.	Powierzchnia. Mil kwadratowych.	Liczba mieszkańców podług płci: męzczyzn.	kobiet.	Ogółem.	podług wyznań: Ewangelików.	Katolików.	Menonitów.	Greków.	Żydów mających prawa obywatelstwa.	Żydów nie-mających prawa obywatelstwa.	Z tych mieszkają: po miastach.	po wsiach.
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1	Bydgoski.	27,11	22,167	22,372	44,539	23,419	18,767	–	–	600	1,753	12,541	31,998
2	Chodzieski.	20,14	18,788	19,071	37,859	21,900	13,133	–	–	135	2,691	12,584	25,275
3	Czarnikowski	28,08	24,456	24,261	48,717	28,800	16,363	–	–	961	2,593	10,808	37,909
4	Gnieźniński.	23,94	23,359	23,361	46,720	6,849	36,316	1	1	359	3,194	12,260	34,460
5	Inowracławski. . . .	30,42	25,701	25,805	51,506	13,208	35,602	–	2	134	2,559	7,900	43,606
6	Mogilnowski.	17,97	15,314	15,509	30,823	6,959	22,770	–	–	360	734	6,407	24,416
7	Szubiński.	21,20	19,828	19,781	39,609	14,438	22,669	–	–	312	2,190	9,930	29,679
8	Wyrzyski.	21,50	19,103	18,722	37,825	17,971	17,791	–	–	414	1,649	7,922	29,903
9	Wągrowiecki. . . .	24,47	20,476	20,939	41,415	7,217	32,657	–	–	332	1,209	6,353	35,062
	Ogółem . . .	214,83	189,192	189,821	379,013	140,761	216,068	1	4	3607	18,572	86,705	292,308
										22,179.			

Liczba Miast: Królewskich.	Prywatnych.	Ogółem.	Wsi: Rządowych.	Szlacheckich i księżych.	Ogółem.	Kommis. okręg.	Urzędów pobor.	Rządo. dzierżaw	Nadleśnictw.	Ilość królewskich borów. Morg.	Kościołów: Ewangelick.	Katolickich.	Synagogów.	Duchownych ewang.: Superintend.	Pastorów.	Inn. wyznań.	katolick.: Dziekanów.	Proboszczów	Wik. i Kapel.	Szkół: Ewangelickich.	Katolickich.	Mieszanych.	Żydowskich.	Ogółem.	Wyż. szkół: Gimnazyów.	Semin. naucz.	Semin. duch.
14	15	16	17.	18.	19.	20	21	22	23	24.	25.	26.	27	28	29	30	31	32.	33	34.	35.	36.	37.	38.	39	40	41
4	–	4	187	134	321	4	2	–	3	153,941	25	19	3	1	4	–	2	10	5	45	25	2	3	75	1	2	–
3	3	6	33	138	171	3	1	1	2	48,446	33	10	5	1	3	2	–	8	2	55	21	–	2	78	–	–	–
1	3	4	24	189	213	4	1	–	1	26,363	46	9	6	1	8	–	1	5	1	56	29	–	3	88	–	–	–
3	5	8	108	223	331	4	1	1	1	26,331	5	38	5	1	2	–	4	22	3	25	26	1	2	54	–	–	1
4	–	4	151	283	434	6	2	4	3	100,812	25	39	4	–	2	–	3	24	4	33	20	–	1	54	–	–	–
4	3	7	128	147	275	4	1	1	1	42,309	16	53	5	–	1	–	1	15	7	27	19	–	1	47	1	1	–
3	4	7	29	262	291	4	1	1	–	8,321	34	19	5	–	3	–	2	11	6	43	26	–	2	71	–	–	–
4	2	6	50	118	168	4	1	2	–	21,045	29	18	3	1	5	–	1	12	3	49	22	–	1	72	–	–	–
2	6	8	62	242	304	4	1	2	–	15,027	14	33	4	–	2	–	1	23	2	22	33	–	–	55	–	–	–
28	26	54	772	1,736	2,508	37	11	12	11	442,595	227	238	40	5	30	2	15	130	33	355	221	3	15	594	2	3	1

Liczba dzieci szkolnych: chłopców.	dziewcząt.	Ogółem.	Nauczycieli i Nauczycielek.	Odstawiono do wojska w roku 1837.: Do gwardyi.	Do II. korpusu: do piechoty.	do jazdy.	do artylleryi.	do pionierów.	Do V. korpusu: do piechoty.	do jazdy.	do artylleryi.	do pionierów.	Ogółem.	Ochotników.	Dochody królewskiéj Podatki. A. Stałe, przez kassy Gruntowego. Tal.	sgr.	fe.	Klassycznego. Tal.	sgr.	fe.
42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.			58.		
3,014	2,667	5,681	107	16	74	10	9	1	–	–	–	–	110	–	19,650	24	–	17,000	–	–
3,122	2,708	5,830	81	12	50	9	7	1	–	–	–	–	79	7	11,803	23	1	18,850	–	–
4,321	3,993	8,314	99	15	68	11	9	2	–	–	–	–	115	4	16,935	29	7	26,500	–	–
2,334	1,992	4,326	72	16	–	–	–	–	70	12	11	1	110	13	17,243	7	7	20,450	–	–
1,608	1,424	3,032	58	16	77	10	9	2	–	–	–	–	114	10	22,239	9	10	25,000	–	–
1,435	1,304	2,739	56	11	–	–	–	–	53	10	8	1	83	5	9,368	16	11	15,800	–	–
2,329	2,091	4,420	75	12	59	8	7	–	–	–	–	–	86	8	12,702	21	10	18,625	–	–
2,900	2,559	5,459	77	16	51	7	8	2	–	–	–	–	84	4	11,592	24	3	18,250	–	–
1,935	1,791	3,726	59	14	–	–	–	–	79	11	9	–	113	–	14,581	12	5	18,825	–	–
22,998	20,529	43,527	684 włącznie 8 nauczycielek.	128	379	55	49	8	202	33	28	2	884	51	136,118	19	6	179,300	–	–

głównéj kassy departament. w Bydgoszczy, stósownie do etatu na r. 1838.:

powiatowe. Procederowego. Tal.	sgr.	fe.	B. Niestałe. Tal.	sgr.	fe.	Z dóbr rządowych przez Nadzierżawców. Tal.	sgr.	fe.	Z lasów rządowych przez kassę leśną. Tal.	sgr.	fe.	Wprost do głównéj kassy departamentowéj.	Tal.	sgr.	fe.	Ogółem. Tal.	sgr.	fe.	Po odtrąceniu wydatków powinno wpływać do kassy głównéj jeneralnéj. Tal.	sgr.	fe.
59.			60.			61.			62.			63.				64.			65.		
7,075	–	–	Przez	–	–	19,772	28	4	20,472	25	5	Rekrutowe:				83,971	17	9	–	–	–
3,525	–	–	Urzędy	–	–	6,406	5	–	9,970	21	11					50,555	20	–	–	–	–
5,025	–	–	pobo-	–	–	4,403	23	4	3,778	–	–	Tal. sgr. fe.				56,642	22	11	–	–	–
5,450	–	–	rowe	–	–	19,622	–	6	3,098	21	9	3,836, 6, 3,	4,267	16	–	65,863	29	10	–	–	–
4,500	–	–	w Byd-	–	–	34,317	15	7	17,121	6	1	Z erbpach-				153,178	1	6	–	–	–
2,775	–	–	goszczy	–	–	22,051	15	–	7,018	13	–	tów i czaso.				57,013	14	11	–	–	–
3,125	–	–	i Cho-	–	–	8,157	–	–	–			dzierżaw.....	20,440	5		42,609	21	10	–	–	–
3,125	–	–	dzieżu:	–	–	13,985	19	4	–			Nadzw.				46,953	13	7	–	–	–
2,825	–	–	/	–	–	11,603	16	6	–			wpływy.......	4,260	8	4	47,834	28	11	–	–	–
			346,830										28,967	29	4	375,797	29	4		–	–
37,425	–	–	346,830	–	–	140,320	3	7	61,459	28	2	--	28,967	29	4	930,421	20	4	603,300	–	–

UWAGI.

UWAGI.

DEPARTAMENT POZNAŃSKI.

Stoją garnizonem:

1. w Poznaniu komendantura 5go korpusu armii,
   - 10téj dywizyi,
   - 10téj brygady piechoty,
   - 10téj - kawaleryi.
   - 10téj - obrony krajowéj.

   Sztab i 2gi batalion 18go pułku piechoty,
   - i 2gi - 19go - -
   - i 4ty szwadron 7go pułku huzarów.
   - komendy I. oddziału, Iszéj konnéj i I., 2., 3., 4téj kompanii pieszéj 5téj brygady artyleryi.

   I. kompania 5go oddziału pionierów.
   19go pułku piechoty I. kompania garnizonowa.
   Batalion 38go pułku obrony krajowéj.
2. w Wschowie: I. batalion 18go pułku piechoty.
3. w Lesznie 3ci bat. 3go pułku gward. obr. kraj., 1. bat. 19go pułku obr. kraj. i oddział artyleryi konnéj.
4. w Rawiczu I. batalion fizylierów 7go pułku piechoty.
5. w Krotoszynie I. batalion fizylierów 6go pułku piechoty i 3ci batalion fizylierów 19go pułku obrony krajowéj.
6. w Koźminie oddział z kompanii garnizonowéj 18go pułku.
7. w Zdunach I. kompania 6go pułku piechoty.
8. w Kargowie I. batalion obrony krajowéj 33go pułku piechoty.
9. w Kempnie 3ci szwadron I. pułku ułanów.
10. w Kościanie I. szwadron 7go pułku huzarów.
11. w Ostrowie 2gi szwadron I. pułku ułanów.
12. w Pleszewie I. szwadron I. pułku ułanów.
13. w Szamotułach I. batalion 34go pułku obrony krajowéj.
14. w Szremie 2gi batalion 19go pułku obrony krajowéj.
15. w Zbąszyniu oddział z kompanii 10téj inwalidów.

Z 5téj brygady żandarmeryi jest w tym departamencie:
I. major, I. kapitan, I. porucznik, 6. wachmistrzy, 69 żandarmów konnych i 15 żandarmów pieszych.

Przez departament poznański przechodzą dwie szosse: 1) Berlińsko-poznańska 15 1|8 mil długości, 2) Poznańsko-głogowska 14 3|4 mil.

DEPARTAMENT BYDGOSKI.

Stoją garnizonem:

1. w Bydgoszczy jeden batalion fizylierów 19go pułku piechoty liniowéj i 2gi batalion 14go pułku obrony krajowéj.
2. w Koronowie oddział z kompanii garnizonowéj 5go pułku piechoty.
3. w Gnieźnie batalion fizylierów 18go pułku piechoty i Iszy batalion z 3go pułku obrony krajowéj łącznie z rezerwą.

Znajduje się także w departamencie z 5téj brygady żandarmeryi:
I. major, I. rotmistrz, 3ch wachmistrzów, 38 konnych i 4ch pieszych żandarmów.

Przez departament przechodzi tylko jedna szosea długości mil 15, od Berlina do Wschodnich Prus.

Komunikacyą wodną ułatwia kanał bydgoski, 4 mile długi, z 10ciu szluzami, który łączy rzekę Brahę z Notecią.

☞ PRZEWODNIK wychodzi, za współdziałaniem Towarzystwa rólniczego wielk. księstwa poznańsk. w Gnieźnie i Wydziału przemysłowego kasyna gostyńskiego, co dwa tygodnie, obejmując półtora arkusza. Przedpłata wynosi półrocznie 1 talar 15 sgr., czyli 9 złp., i przyjmuje się **po wszystkich królewskich urzędach pocztowych, tudzież księgarniach krajowych i zagranicznych.**

Nakładem i czcionkami Ernesta Günthera w Lesznie.